

АНАЛІЗ застосування судами законодавства, яке регулює поруку як вид забезпечення виконання зобов'язання (витяг) *

Згідно зі ст. 526 Цивільного кодексу України (далі — ЦК) зобов'язання має виконуватися належним чином відповідно до умов договору та вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, а за відсутності таких умов та вимог — відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що звичайно ставляться.

З метою забезпечення належного виконання зобов'язання та захисту майнових інтересів кредитора на випадок порушення зобов'язання боржником закон передбачає спеціальні заходи — визначає окремі види забезпечення виконання зобов'язання: неустойку, поруку, гарантію, заставу, притримання, завдаток або інші види, встановлені договором або законом (ст. 546 ЦК).

Доцільність використання того чи іншого виду забезпечення виконання зобов'язання залежить від сутності забезпеченого зобов'язання. Для зобов'язань, що виникають з договору позики чи кредитного договору, які останніми роками набули масового характеру, найбільш прийнятними є гарантія, застава і порука, остання з яких є більш популярною, оскільки гарантія обмежена колом осіб, що можуть виступати гарантами, а застава не може застосовуватись у випадках відсутності майна, яке може бути передане у заставу. Поручителем же може бути будь-яка фізична або юридична особа, майнове становище і ділові якості якої не викликають сумнівів у кредитора.

У зв'язку з наслідками світової фінансової кризи 2008 р., коли до судів почали масово звертатись як кредитно-фінансові установи, так і фізичні та юридичні особи з приводу вирішення спорів, пов'язаних із виконанням кредитних зобов'язань, які дуже часто забезпечувались по-

рукою, питання застосування законодавства, що регулює поруку, набуло особливої актуальності.

Мета проведеного аналізу — вивчення практики застосування судами законодавства, яке регулює поруку, розгляд спірних питань, що виникають з приводу укладення договору поруки, виконання поручителем зобов'язання, забезпеченого порукою і припинення поруки, надання пропозицій щодо забезпечення правильного та однакового застосування судами норм права.

Зміст, істотні умови та особливості договору поруки

Відносини, пов'язані з порукою, врегульовано нормами § 3 гл. 49 розд. I кн. 5 ЦК.

Поняття поруки закріплено у ст. 553 ЦК, відповідно до якої порукою є договір, за яким поручитель поручається перед кредитором боржника за виконання ним свого обов'язку. Поручитель відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником. Порукою може забезпечуватись виконання зобов'язання частково або у повному обсязі. Поручителем може бути одна особа або кілька осіб.

Договір поруки має бути укладений у письмовій формі, оскільки відповідно до ч. 2 ст. 547 ЦК правочин щодо забезпечення виконання зобов'язання, вчинений із недодержанням письмової форми, є нікчемним.

Непоодинокими є випадки оспорення договору поруки на тій підставі, що особа як поручитель такого договору не підписувала і навіть не знала про його існування, доки фінансова установа не звернулася до неї з вимогою про виконання боргового зобов'язання боржника. Почеркознавча експертиза, що проводиться у ході

* Матеріал до друку підготовлено суддею Верховного Суду України **В.І. ГУМЕНЮКОМ**, науковим консультантом управління вивчення та аналізу судової практики **О.Є. БУРЛАЙ** і головним консультантом цього управління **С.В. ПАВЛОВСЬКОЮ**.

розгляду таких справ, як правило, підтверджує невідповідність підпису поручителя.

Вирішуючи спори, суди визнають такі договори або недійсними, або нікчемними, а іноді — неукладеними.

При розгляді справ цієї категорії потрібно враховувати таке.

Відповідно до ч. 2 ст. 215 ЦК недійсним є правочин, якщо його недійсність встановлена законом (нікчемний правочин). У цьому разі визнання такого правочину недійсним судом не вимагається. У випадках, встановлених цим Кодексом, нікчемний правочин може бути визнаний судом дійсним.

Частиною 3 ст. 215 ЦК передбачено, що коли недійсність правочину прямо не встановлена законом, але одна із сторін або інша заінтересована особа заперечує його дійсність на підставах, встановлених законом, такий правочин може бути визнаний судом недійсним (оспорюваний правочин). У ч. 1 цієї ж статті зазначено, що підставою недійсності правочину є недодержання в момент вчинення правочину стороною (сторонами) вимог, які встановлені частинами 1—3, 5 та 6 ст. 203 ЦК.

У разі не підписання договору особою, зазначеною в ньому як сторона, за умови підтвердження цього факту належними доказами, при встановленні, що нею не вчинялись дії, спрямовані на виникнення відповідних правовідносин, такий договір за позовом цієї особи (або іншої заінтересованої особи) може бути визнаний недійсним у зв'язку з його невідповідністю до вимог частин 3 і 5 ст. 203 ЦК, а саме: волевиявлення учасника правочину має бути вільним і відповідати його внутрішній волі; правочин має бути спрямований на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним.

ЦК не визначає перелік істотних умов, які повинен містити договір поруки.

Оскільки порука є видом забезпечення виконання зобов'язань і при цьому водночас сама має зобов'язальний, договірний характер, на правовідносини поруки поширюються загальні положення про зобов'язання та про договори (розділи I та II кн. 5 ЦК).

Відповідно до ч. 1 ст. 638 ЦК істотними умовами договору є умови про предмет договору, умови, що визначені законом як істотні або є необхідними для договорів даного виду, а також усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї зі сторін має бути досягнуто згоди.

Враховуючи характер поруки (похідний, залежний від основного зобов'язання), до істотних умов договору поруки слід віднести:

– визначення зобов'язання, яке забезпечується порукою, його зміст та розмір, зокрема реквізити основного договору, його предмет, строк виконання тощо;

– обсяг відповідальності поручителя, оскільки згідно із ч. 2 ст. 553 ЦК порукою може забезпечуватися виконання зобов'язання частково або у повному обсязі, а ч. 2 ст. 554 ЦК встановлено, що поручитель відповідає перед кредитором у тому ж обсязі, що і боржник, включаючи сплату основного боргу, процентів, неустойки, відшкодування збитків, якщо інше не встановлено договором поруки;

– відомості про сторони: кредитора і поручителя;

– відомості про боржника (хоча він і не є стороною договору поруки, але згідно із ч. 1 ст. 555 ЦК у разі одержання вимоги кредитора поручитель зобов'язаний повідомити про це боржника, а в разі пред'явлення до нього позову — подати клопотання про залучення боржника до участі у справі. До того ж до поручителя, який виконав зобов'язання, забезпечене порукою, переходять усі права кредитора у цьому зобов'язанні, в тому числі й ті, що забезпечували його виконання (ч. 2 ст. 556 ЦК)).

Дискусійним є питання щодо участі у договорі поруки боржника або згоди останнього в укладенні договору поруки.

Виходячи із формулювання ст. 553 ЦК, договір поруки — двосторонній правочин, для укладення якого достатнім є волевиявлення кредитора і поручителя. Чинним законодавством України також не встановлений обов'язок поручителя попереджати боржника про укладення договору поруки з метою забезпечення виконання його зобов'язань перед кредитором.

Згідно зі ст. 626 ЦК порука створює права для кредитора та обов'язки для поручителя, безпосередньо на права та обов'язки боржника цей вид забезпечення виконання зобов'язань не впливає, оскільки зобов'язання боржника в цьому випадку не встановлюються, не припиняються, не змінюються. Такий висновок зроблений Верховним Судом України у постанові від 20 лютого 2012 р. у справі № 6-51ц11.

Однак на противагу зазначеній вище позиції як один із основних аргументів висувається встановлене законом право поручителя отримати від боржника оплату за надані йому

послуги (ст. 558 ЦК), для чого необхідною є домовленість між боржником і поручителем.

І справді, зазначена норма наділяє боржника додатковим обов'язком, але із буквального її тлумачення можна зробити висновок, що законом надана можливість укласти між боржником і поручителем окремі договір щодо оплати послуг останнього.

Якщо договором поруки, укладеним між кредитором і поручителем, передбачається оплата послуг поручителя боржником, за позовом позичальника можливим є визнання недійсним не договору поруки в цілому, а лише окремих його частин, зокрема стосовно права на оплату послуг, що є логічним у даному випадку і таким, що відповідає чинному законодавству (ст. 217 ЦК).

Можливе також укладення договору поруки за участі трьох суб'єктів — кредитора, поручителя і боржника. Такому договору притаманні ознаки змішаного, оскільки ним врегульовуються різні відносини: по-перше, між кредитором і поручителем щодо встановлення обов'язку останнього відповідати за порушення зобов'язання боржником; по-друге, між боржником і поручителем про оплату послуг за надану поруку; по-третє, між усіма суб'єктами у визначенні питань стосовно окремих умов поруки (часткова відповідальність поручителя чи у повному обсязі, солідарна чи субсидіарна тощо).

Необхідно визнати, що підписання договору поруки трьома учасниками є найбільш зручним і надійним варіантом врегулювання правовідносин між сторонами, оскільки це дає можливість узгодити інтереси усіх суб'єктів, визначити їх права та обов'язки й уникнути при цьому можливості будь-яких зловживань від будь-кого з них.

За ч. 2 ст. 548 ЦК недійсне зобов'язання не підлягає забезпеченню, недійсність основного зобов'язання (вимоги) спричиняє недійсність правочину щодо його забезпечення, якщо інше не встановлено цим Кодексом.

Це не означає, що договір поруки не можна укладати на забезпечення виконання зобов'язання, яке може виникнути в майбутньому. Головне, щоб на момент звернення кредитора до поручителя таке зобов'язання реально існувало і було дійсним. Однією з істотних умов договору поруки при цьому має бути встановлення ознак, за якими можна ідентифікувати і конкретизувати це майбутнє зобов'язання.

Потрібно зауважити, що норми ЦК, якими врегульовано відносини поруки, мають диспо-

зитивний характер, надаючи можливість сторонам врегулювати на свій розсуд переважну частину умов договору, зокрема, щодо обсягу зобов'язання поручителя (забезпечення боргу частково або в повному обсязі), характеру зобов'язання поручителя (солідарно з боржником або субсидіарно) тощо.

Важливим виявилось питання про те, чи необхідна згода другого з подружжя на укладення договору поруки.

Вирішуючи справи цієї категорії, потрібно враховувати таке.

Відповідно до ч. 3 ст. 368 ЦК та ч. 1 ст. 60 Сімейного кодексу України (далі — СК) майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності.

Майном згідно із ч. 1 ст. 190 ЦК вважається не лише предмети матеріального світу, а також майнові права та обов'язки.

На підставі ч. 4 ст. 65 СК укладений одним із подружжя договір створює обов'язки для другого з подружжя лише в тому разі, якщо договір укладено в інтересах сім'ї, а майно, одержане за цим договором, використане для задоволення потреб сім'ї.

Частиною 1 ст. 553 ЦК визначено, що поручитель відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником.

Згідно зі ст. 73 СК за зобов'язаннями одного з подружжя стягнення може бути накладено лише на його особисте майно і на частку у праві спільної сумісної власності подружжя, яка виділена йому в натурі. Стягнення може бути накладено на майно, яке є спільною сумісною власністю подружжя, якщо судом встановлено, що договір був укладений одним із подружжя в інтересах сім'ї і те, що було одержане за договором, використано на її потреби.

Оскільки договір поруки укладено не в інтересах сім'ї, він не породжує для другого з подружжя жодних обов'язків і за зобов'язаннями поручителя за цим договором стягнення не може бути накладено на майно, яке є спільною сумісною власністю подружжя. За зобов'язаннями того з подружжя, хто є поручителем, стягнення може бути накладено лише на особисте майно поручителя. Кредитор співвласника майна, що є у спільній сумісній власності, у разі недостатності у нього іншого майна, на яке може бути звернене стягнення, може пред'явити позов про виділ частки із спільного майна в натурі для звернення стягнення на неї.

Отже, немає законних підстав для визнання договору поруки недійсним у зв'язку з ненаданням згоди поручителю на його укладення другого з подружжя.

Розгляд окремих справ про визнання договору поруки недійсним

Непоодинокі випадки звернення до судів з позовами про визнання договору поруки недійсним з підстав його вчинення під впливом помилки, обману або під впливом тяжкої обставини.

Верховний Суд України у п. 19 постанови Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 р. № 9 «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» (далі — постанова № 9) роз'яснив, що **помилка** внаслідок власного недбальства, незнання закону чи неправильного його тлумачення однією зі сторін не є підставою для визнання правочину недійсним.

Суди, як правило, зазначені роз'яснення враховують.

Так, у справі за позовом Т.Н. до ПАТ «Енергобанк», за участю третьої особи Т.А., про визнання договору поруки недійсним позивачка зазначила, що за відсутності у неї заробітку та власного майна (вона студентка) укладення такого договору було неможливим, і це свідчить про неусвідомлення позивачкою своїх дій; при укладенні договору вона також помилилася стосовно обставин правочину, які мають істотне значення, а саме щодо своїх прав та обов'язків.

Рішенням Центрального районного суду м. Миколаєва від 9 листопада 2012 р. в задоволенні позову відмовлено у зв'язку з недоведеністю позовних вимог. Рішення не було оскаржене і набрало законної сили.

Правочин визнається вчиненим під впливом обману у випадку навмисного введення іншої сторони в оману щодо обставин, які впливають на вчинення правочину. На відміну від помилки ознакою **обману** є умисел у діях однієї зі сторін правочину. Наявність умислу в діях відповідача, істотність значення обставин, щодо яких особу введено в оману, і сам факт обману повинна довести особа, яка діяла під впливом обману (п. 20 постанови № 9).

У справах про визнання договору поруки недійсним на підставі ст. 230 ЦК позивачі зазвичай

заявляють, що боржником та (або) працівниками банківських установ під час укладення кредитного договору замовчувались або неправдиво повідомлялись відомості, які, на думку позивачів, мали істотний вплив на їх волевиявлення при укладенні договору поруки.

Наприклад, рішенням Апеляційного суду Вінницької обл. від 5 вересня 2012 р. скасовано рішення Ленінського районного суду м. Вінниці від 23 травня 2012 р. про відмову в задоволенні позову Н. до Г., ПАТ «Державний ощадний банк України» (далі — Банк), про визнання договору поруки недійсним та ухвалено нове рішення, яким позов задоволено.

Підставою для звернення до суду Н. стало те, що між відповідачами було укладено кредитний договір. На забезпечення виконання цього договору між позивачем, Банком та Г. був укладений договір поруки. Оскільки під час підписання цього договору Г. надав позивачеві сфальсифіковану довідку про заробітну плату і таким чином увів в оману стосовно своєї спроможності сплачувати кредит, у зв'язку з чим позивач вимагав визнати недійсним укладений договір поруки.

Відмовляючи у задоволенні позову, суд першої інстанції виходив із того, що договір поруки підписано особисто позивачем, при його підписанні він розумів його зміст та значення своїх дій. Оскільки позичальник не є стороною договору поруки, а стороною у зобов'язанні, забезпеченому порукою, то застосування ст. 230 ЦК є неможливим, оскільки за цією статтею одна із сторін правочину може ввести в оману іншу.

З такими висновками суд апеляційної інстанції не погодився, вказавши, що ч. 1 ст. 230 ЦК передбачено, що коли одна зі сторін правочину навмисно ввела другу сторону в оману щодо обставин, які мають істотне значення (ч. 1 ст. 229 цього Кодексу), такий правочин визнається судом недійсним. Обман має місце, якщо сторона заперечує наявність обставин, які можуть перешкодити вчиненню правочину, або якщо вона замовчує їх існування.

З матеріалів справи видно, що при укладенні кредитного договору та договору поруки боржник Г. увів в оману кредитора та поручителя щодо своєї платоспроможності, надавши підроблену довідку про заробітну плату. При цьому представник Банку визнала, що за наявності достовірної інформації про майновий стан Г. кредиту він би не отримав, а Н. наполягав на тому, що договору поруки за таких умов не підписав би.

Оскільки Г. навмисно увів в оману позивача та Банк щодо обставин, які мають істотне значення і могли перешкодити вчиненню договору поруки, рішення суду першої інстанції було обґрунтовано скасоване.

Однак у більшості випадків позивачі не можуть довести обґрунтованості своїх позовних вимог і, як наслідок, у задоволенні таких позовних вимог суди відмовляють.

Це стосується і розгляду справ про визнання недійсним договору поруки з підстав вчинення правочину під впливом насильства (ст. 231 ЦК) або під впливом тяжкої обставини (ст. 233 ЦК).

Як роз'яснено в постанові № 9 (п. 23), правочин може бути визнаний судом недійсним на підставі ст. 233 ЦК, якщо його вчинено особою під впливом тяжкої для неї обставини і на вкрай не вигідних умовах, чим друга сторона правочину скористалася. Тяжкими обставинами можуть бути тяжка хвороба особи, членів її сім'ї чи родичів, смерть годувальника, загроза втратити житло чи загроза банкрутства та інші обставини, для усунення або зменшення яких необхідно укласти такий правочин.

Особа, яка оскаржила правочин, має довести, що за відсутності тяжкої обставини правочин не було б вчинено взагалі або вчинено не на таких умовах.

Як наголошено в ухвалі Верховного Суду України від 13 квітня 2011 р. за результатами розгляду цивільної справи за позовом Особи 3 до ПАТ «УкрСиббанк», Особи 4 про визнання договору поруки недійсним, важливим є з'ясування, яким чином обставини, на які посилався позивач, вплинули на його волевиявлення при укладенні договору поруки, чи мало місце укладення такого договору на вкрай не вигідних умовах для позивача та чи існували інші умови, а також якими обставинами при цьому скористався відповідач (рішення № 15090053 в Єдиному державному реєстрі судових рішень України).

Трапляються випадки неправильного застосування норм ст. 232 ЦК при розгляді справ про визнання недійсним правочину, який вчинено внаслідок зловмисної домовленості представника однієї сторони з другою стороною.

Наприклад, змінюючи рішення Рівненського міського суду від 18 листопада 2010 р., яким було задоволено позов Особи 4 про визнання договору поруки недійсним, Апеляційний суд Рівненської обл. зазначив, що неправильним є висновок про недійсність правочину з мотивів його вчинення внаслідок зловмисної домовленості відповідачів.

Відповідно до ч. 1 ст. 232 ЦК, якою керувався суд при ухваленні рішення, правочин, що вчинено унаслідок зловмисної домовленості представника однієї сторони з другою стороною, визнається судом недійсним. Зловмисна домовленість означає навмисні дії представника, тобто усвідомлення вчинення правочину всупереч інтересам довірителя, передбачення не вигідних для довірителя наслідків. Тобто зі змісту цієї норми закону випливає, що позивачем у таких спорах має виступати сторона, від імені якої діяв представник, а не особа, яка діяла самотійно (рішення № 13644145 в Єдиному державному реєстрі судових рішень України).

У практиці мають місце спори про визнання недійсними кредитних договорів, а у зв'язку із цим і договорів поруки та іпотеки, укладених у період 2007—2009 рр., з посиланням на невідповідність укладених договорів моральним засадам суспільства, оскільки саме у цей період сталася світова фінансова криза, яка вплинула на фінансове становище осіб-боржників.

Так, Євпаторійський міський суд АР Крим рішенням від 19 лютого 2013 р. у справі № 22-ц/190/2245/13 відмовив у задоволенні позовних вимог Х.

Обґрунтовуючи свій позов, позивачка зазначила, що спірні договори мають бути визнані недійсними, оскільки вони суперечать нормам чинного законодавства. Крім того, кредитор належним чином виконував взяті на себе зобов'язання, однак наприкінці 2008 — початку 2009 р. сталася світова фінансова криза, яка негативно вплинула на фінансове становище Х., що, на думку позивачки, є форс-мажорною обставиною.

Ухвалюючи рішення, суд першої інстанції виходив із того, що волевиявлення сторін в момент укладання кредитних договорів було вільним, відповідало їх внутрішній волі, зміст кредитних договорів не суперечив ЦК та іншим актам цивільного законодавства, був укладений за вільною згодою сторін.

Підставою недійсності правочину за ч. 1 ст. 203, ч. 1 ст. 215 ЦК є суперечність між змістом правочину та нормами ЦК, іншими актами цивільного законодавства, а також моральними засадами суспільства з огляду на те, що змістом правочину є відповідні до його виду умови.

Суд першої інстанції, з'ясувавши обставини справи та давши належну правову оцінку зібраним доказам, дійшов обґрунтованого висновку про те, що позивачка не надала доказів, які б підтверджували її позовні вимоги. Доводи про невід-

повідність кредитного договору вимогам закону також не підтверджені належними доказами.

Ухвалою Апеляційного суду АР Крим від 10 березня 2013 р. апеляційну скаргу Х. відхилено, а рішення Євпаторійського міського суду АР Крим від 19 лютого 2013 р. залишено без змін.

У даному випадку мова йде фактично не про невідповідність вимогам законодавства змісту правочину, а про ускладнення, які виникли на стадії виконання боржником взятого на себе обов'язку.

Виконання договору поруки. Обсяг відповідальності поручителя. Множинність суб'єктів на стороні поручителя. Права поручителя, який виконав зобов'язання, забезпечене порукою

Суди розглядають значну кількість справ щодо виконання договору поруки.

За змістом поруки поручитель поручається перед кредитором боржника за виконання ним свого обов'язку та відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником. Вимога до поручителя може бути пред'явлена виключно за умови настання обставин, передбачених абз. 2 ч. 1 ст. 553 ЦК, — у випадку порушення зобов'язання боржником. Факт порушення зобов'язання (невиконання або неналежного його виконання) боржником як підстава позову (вимоги) до поручителя має встановлюватися у кожній справі.

За загальним правилом, встановленим ч. 1 ст. 554 ЦК, боржник і поручитель відповідають перед кредитором як солідарні боржники, якщо договором поруки не встановлено додаткову (субсидіарну) відповідальність поручителя.

У судів виникає питання щодо черговості звернення кредитора до боржника і поручителя. Зокрема, деякі суди відмовляють у задоволенні позовних вимог на тій підставі, що вимога про повернення боргу заявляється лише до поручителів, а не до поручителів і боржників водночас.

При вирішенні цього питання судам слід звернути увагу на правову позицію Верховного Суду України, висловлену в постанові від 19 грудня 2011 р. у справі № 6-84цс11.

Згідно із ч. 1 ст. 543 ЦК у разі солідарного обов'язку боржників (солідарних боржників) кредитор має право вимагати виконання обов'язку частково або в повному обсязі як від усіх боржників разом, так і від будь-кого з них окремо.

За законом у цьому випадку немає так званої обов'язкової процесуальної співучасті, тобто законом передбачено право позивача звернутися в суд з позовом до кожного з боржників окремо. Крім того, предметом спору є різні самостійні договірні відносини: між кредитором і боржником — за кредитним договором; між кредитором і поручителем — за договором поруки, або ж ці відносини можуть врегульовуватись одним кредитним договором, що не змінює суті окремих договірних відносин.

У справі, що переглядалася, суд касаційної інстанції не звернув уваги на зазначені вимоги закону та на те, що кредитор у даному випадку має право вимагати виконання обов'язку в повному обсязі як від усіх боржників разом, так і від будь-кого з них окремо. При цьому у разі пред'явлення вимоги кредитора про виконання обов'язку лише до поручителів останні солідарно відповідають перед кредитором у тому ж обсязі, що і боржник.

У зв'язку з тим, що суд касаційної інстанції, погодившись із судами попередніх інстанцій про наявність підстав для відмови у позові ПАТ «ВТБ Банк» до Особи 4, Особи 2, Особи 1 про стягнення заборгованості, дійшов помилкового та такого, що не відповідає вимогам чинного законодавства, висновку про необґрунтованість пред'явлення Банком позову лише до поручителів за відсутності таких вимог до боржника, ухвалу колегії суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 9 червня 2011 р. скасовано, справу направлено на новий розгляд до суду касаційної інстанції (рішення № 20533672 в Єдиному державному реєстрі судових рішень України).

Часто трапляються випадки, коли зобов'язання за кредитним договором забезпечуються порукою декількох осіб. Це узгоджується з положеннями ч. 3 ст. 553 ЦК, згідно з якою поручителем може бути одна особа або кілька осіб. Тобто у таких випадках виникає множинність на боці поручителів. При цьому можливі варіанти: поруку надано декількома особами, кожним в повному обсязі за одним договором; поруку надано декількома особами, кожним в повному обсязі, незалежно одна від одної, на підставі окремих договорів; поруку надано декількома особами, але кожен з них ручається тільки в частині зобов'язання шляхом укладення як одного, так і декількох окремих договорів.

Відповідно до ч. 3 ст. 554 ЦК особи, які спільно дали поруку, відповідають перед кредитором солідарно, якщо інше не встановлено договором поруки.

Вивчення судових рішень та їх аналіз свідчить про неоднакове розуміння і застосування судами положень ч. 1 і ч. 3 ст. 554 ЦК щодо солідарної відповідальності поручителів за існування зазначених вище можливих варіантів укладення договорів поруки.

Особливо різняться судова практика розгляду цивільних справ стосовно порядку виконання свого обов'язку декількома поручителями, з кожним з яких кредитором були укладені окремі договори поруки про відповідальність кожного з них у повному обсязі.

Так, рішенням Апеляційного суду Волинської обл. від 26 червня 2012 р. змінено рішення Любомльського районного суду від 12 березня 2012 р. в частині стягнення заборгованості за кредитним договором.

Зазначеним рішенням місцевого суду постановлено стягнути солідарно з Особи 4 (боржника), Особи 2 та Особи 5 (обидва — поручителі) на користь ПАТ «Універсал Банк» (далі — Банк) 473 тис. 936 грн заборгованості за кредитним договором.

Змінюючи рішення суду першої інстанції, апеляційний суд, виходячи з того, що у цьому випадку відповідачі Особа 2 і Особа 5 уклали окремі договори поруки з позивачем, тобто не давали спільної поруки, а тому не можуть нести солідарну один з одним відповідальність, кожен з них повинен відповідати перед кредитором солідарно з основним боржником в обсязі, встановленому договорами, постановив стягнути солідарно з Особи 4 і Особи 2 на користь Банку 473 тис. 936 грн заборгованості за кредитним договором і стягнути солідарно з Особи 4 і Особи 5 на користь Банку 473 тис. 936 грн заборгованості за кредитним договором. У решті рішення суду першої інстанції залишено без змін (рішення № 25004298 в Єдиному державному реєстрі судових рішень України).

Проте в іншій справі ухвалою Апеляційного суду Львівської обл. від 17 січня 2012 р. у справі № 22-ц-1327/12 залишено без змін рішення Сихівського районного суду м. Львова від 1 квітня 2010 р. у справі за позовом ПАТ «Сведбанк» (далі — Банк) до З.Р., З.Д., М. про стягнення заборгованості за кредитним договором.

Як убачається з матеріалів справи, оскаржуваним рішенням позов задоволено та стягнуто

солідарно із З.Р., З.Д., М. на користь Банку заборгованість за кредитним договором від 15 серпня 2008 р., укладеного між Банком (кредитором) та З.Р. (позичальником). На забезпечення кредитного договору цього ж числа укладено окремі договори поруки, відповідно до яких обов'язки поручителів за вказаним кредитним договором взяли на себе З.Д. та М.

При вирішенні таких справ слід керуватися практикою Верховного Суду України.

Так, у постанові Верховного Суду України від 21 травня 2012 р. за результатами розгляду справи № 6-68цс11 за позовом ПАТ «Дочірній Банк Збербанку Росії» (далі — Банк) до Особи 1, Особи 2, Особи 3 про стягнення заборгованості за кредитним договором зазначено таке.

Ухвалюючи рішення про стягнення усієї суми кредиту, процентів за користування ним та пені солідарно з позичальника Особи 1 і поручителів Особи 2 та Особи 3, з якими Банком були укладені договори поруки, суд першої інстанції, з висновком якого погодились суди апеляційної та касаційної інстанцій, виходив із того, що Банк відповідно до закону та умов договору у зв'язку з простроченням позичальником Особою 1 повернення чергової частини кредиту правомірно пред'явив вимоги до позичальника Особи 1 та поручителів Особи 2 і Особи 3 про дострокове повернення частини позики, що залишилася, та сплати процентів, тобто позичальник повинен сплатити зазначені вище суми, а оскільки порука Особи 2 і Особи 3 не припинилася, то є підстави і для їх солідарної з позичальником відповідальності.

Такий висновок є правильним.

Потрібно враховувати, що ч. 3 ст. 554 ЦК надає можливість встановлювати поруку стосовно виконання одного й того ж зобов'язання з боку декількох осіб (співпоручителів) шляхом укладення між кредитором і кількома поручителями одночасно одного спільного договору поруки і закріплює як солідарну відповідальність поручителів з боржником перед кредитором, так і солідарну відповідальність поручителів між собою, якщо інше не встановлено договором поруки.

Відповідно до ст. 541 ЦК солідарний обов'язок або солідарна вимога виникають у випадках, встановлених договором або законом, зокрема у разі неподільності предмета зобов'язання. Зважаючи на те, що норми закону, якими врегульована порука, не містять положень щодо солідарної відповідальності поручителів за різними договорами, якщо договорами поруки не

передбачено іншого, у разі укладення між ними кількох договорів поруки на виконання одного й того ж зобов'язання між ними не виникає солідарної відповідальності між собою.

За таких обставин кредитор, керуючись ст. 543 ЦК, має право на свій розсуд пред'явити вимогу до боржника і кожного з поручителів разом чи окремо, в повному обсязі чи частково, але поручитель, що виконав зобов'язання, не вправі пред'являти вимогу до іншого поручителя на предмет розподілу відповідальності перед кредитором.

За змістом ч. 1 ст. 554 ЦК сторони договору поруки вправі самостійно обрати альтернативний солідарній відповідальності варіант — субсидіарну відповідальність поручителя. У такому випадку необхідно враховувати положення ст. 619 ЦК, якою встановлені певні обмеження щодо черговості пред'явлення вимог особі, яка несе субсидіарну відповідальність, а саме: перш ніж звернутися до поручителя, який зобов'язався відповідати у субсидіарному порядку, кредитор повинен пред'явити вимогу до основного боржника. Якщо ж основний боржник відмовився задовольнити вимогу кредитора або кредитор не одержав від нього в розумний строк відповіді на пред'явлену вимогу, кредитор може пред'явити вимогу до особи, яка несе субсидіарну відповідальність.

Поручитель відповідає перед кредитором у тому ж обсязі, що і боржник, включно зі сплатою основного боргу, процентів, неустойки, відшкодування збитків, крім випадків, коли поручитель зобов'язався відповідати за виконання зобов'язання частково (ч. 2 ст. 553, ч. 2 ст. 554 ЦК). Так, наприклад, договором поруки можна передбачити відповідальність поручителя лише за основний борг без сплати процентів й інших нарахувань.

У переважній більшості випадків у договорах поруки йдеться про повний обсяг виконання зобов'язання, тому суди іноді не звертають уваги на положення договорів поруки, якими обмежується обсяг відповідальності поручителя.

Наприклад, рішенням Апеляційного суду Львівської обл. від 21 квітня 2011 р. частково задоволено апеляційну скаргу К. Рішення Сихівського районного суду м. Львова змінено, а саме — зменшено

суму стягнення з К. на користь ПАТ «Сведбанк» з 1 млн 58 тис. 810 грн до 761 тис. 600 грн.

При цьому апеляційний суд встановив, що умовами укладеного договору поруки сторони обмежили обсяг відповідальності поручителя сумою 761 тис. 600 грн, тоді як місцевий суд помилково стягнув з поручителя заборгованість у розмірі 1 млн 58 тис. 810 грн, тобто в повному обсязі.

У разі пред'явлення кредитором позову до поручителя судам, керуючись ст. 555 ЦК, слід залучати до участі в судовому розгляді боржника як третьої особи без самостійних вимог на стороні відповідача (поручителя) на підставі ч. 2 ст. 35 ЦПК, відповідно до якої суд при прийнятті позовної заяви, здійсненні провадження у справі досудового розгляду або під час судового розгляду справи встановить, що судові рішення може вплинути на права і обов'язки осіб, які не є стороною у справі, залучає таких осіб до участі у справі як третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору. При цьому суд має з'ясувати, чи не заявлено з боку кредитора іншої вимоги щодо цього ж боргу.

Згідно із ч. 2 ст. 556 ЦК до поручителя, який виконав зобов'язання, забезпечене порукою, переходять усі права кредитора в цьому зобов'язанні, у тому числі й ті, що забезпечували його виконання. Тобто безпосередньо законом закріплено право поручителя вимагати від боржника відновлення свого майнового стану, який зазнав змін в результаті виконання ним обов'язку за боржника. Підтвердженням цього є також норма ч. 1 ст. 512 ЦК, якою встановлено вичерпний перелік підстав заміни кредитора у зобов'язанні, серед яких передбачено і виконання обов'язку боржника поручителем. Оскільки перехід до поручителя прав кредитора у зобов'язанні після виконання ним обов'язку боржника відбувається в силу прямої вказівки в законі, будь-яких інших дій для переходу такого права вчиняти не потрібно. При цьому слід мати на увазі, що обсяг прав кредитора, які переходять до поручителя у такому випадку, повинен відповідати обсягу задоволених ним вимог кредитора за основним зобов'язанням.

(Продовження матеріалу буде опубліковано в наступних номерах журналу)